

Bindorffer Györgyi

„Horthy eladott bennünket Hitlernek”

Gondolatok

Norbert Spannenberger: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler* című könyve kapcsán

Ami a történelemkönyvekből kimaradt

A magyarországi németekről – svábokról – alkotott kép a többségi magyarok körében a közelmúlt szociológiai kutatásai szerint igen pozitív. A magyar többség körében a németek a legelfogadottabbak. Az etnikai hierarchiában az első helyen állnak; a magyar válaszadók szerint a Magyarországon élő kisebbségek közül leginkább a németek hasonlítanak a magyarokra. Ha azonban a hazai németek történelméről esik szó, a megkérdezettek azonnal II. világháborús szerepüket említik, és ez a vonatkozás már korántsem pozitív, annak ellenére, hogy ismereteik rendkívül felületesek. A svábok történelme a történelemkönyvekben csak a Volksbund kapcsán jelenik meg; ezért a köztudatban még mindig összekapcsolódik a náciizmussal. Történészkörökben is vita folyik a Volksbund szerepéről és tevékenységéről. A szocializmus korszakában a tudományos-történelmi diskurzusban a Volksbund szerepét eleve negatívan ítélték meg. Könyvében Spannenberger ezt a negatív szemléletet szeretné megváltoztatni.

1939 előtt az 5. hadoszlopként számon tartott, a II. világháborúban játszott szerepük miatt ezt a kisebbséget kollektív büntetés érte. Nem vették figyelembe azt a tény, hogy a magyarországi németek nem egységesen álltak Hitler mellé, s akik Volksbund-tagok voltak, még korántsem nevezhetők nácioknak. A kitelepítettek, a „hazából elűzöttek” között nem csak „bundisták” voltak, hanem szép számmal olyanok is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmából magyarnak vallották magukat. A téma minden részletre kitérő feldolgozása magyar nyelven még nem történt meg, az ismeretek rendkívül csekélyek a Volksbundról, a svábok két világháború közti helyzetéről, sőt azt is kevesen tudják az érintettek kivül, hogy a háború után a kitelepítésre már nem került svábokat megfosztották magyar állampolgárságuktól, amit csak 1950-ben kaptak vissza. A történelemkönyvekben a második világháború csatáinak, győzelmeinek és veszteségeinek említése mellett még mindig igen kevés szó esik a magyarországi németek tényleges szerepéről és a háborút követő igazságtalan kollektív megbüntetésükről; a „malenkij robot”, az internálások és a kitelepítés adatai és hiteles története elsősorban az érintettek és a kutatók körében bír relevanciával. A hivatalos politikai irányvonalat követve a többség szerint az ötvenes években elfogadott volt, hogy a svábok „megérdemelték” a sorsukat, de más történelmi problémák nyomása alatt a többségi magyarság később sem vett a tényekről tudomást.

A magyarországi németek körében felvett oral history interjúk mesélnek a háború előtti és utáni évekről. Az magyarországi németek nagy része úgy ítéli meg, ahogy az írás címe is idézi, Horthy eladta a svábokat. Mindegy volt, ki minek vallotta magát, választásuk nem volt. Igaz, voltak önkéntesek is, de sokan kényszersorozással kerültek az SS-be, mert Horthy és Hitler megegyezett egymással. A svábok idősebb generációiban még mindig élénken élnek ezek az események. Ki fiatal felnőttként, ki gyermekként élte át a második világháborút, és az utána következő represszió időszakát. Emlékeznek a nagyapára, aki

elbújt az SS elől, vagy a magyar honvédséghez menekült, és azokra az időkre, amikor a sváboknak „svábul még lélegzeni sem volt szabad”.

Mi vezetett ezekhez a szomorú, generációk identitását leromboló eseményekhez? Ki volt a felelős a végkimenetelért, a sok szenvedésért, megaláztatásért? A szerző nem a jól ismert és szokásos kitelepítés-történet köré építi fel művét; ennél hosszabb és nehezebb utat választott. Spannenberger Norbert könyve a trianoni békekötés utáni időszaktól kezdve elemezi végig a magyarországi német kisebbség történelmét a legapróbb részletességgel azokat a folyamatokat vizsgálva, amelyek a Volksbund megalakulásához, majd a világháború utáni tragédiához vezettek. Perspektívája szokatlan: mint maga is magyarországi német, belülről, magyarországi német kisebbség perspektívájából vizsgálja, értelmezi és értékeli a két világháború közötti időszak társadalmi és politikai életét, valamint a németiség szerepét, feladatát és problémáit ebben a miliőben. Mintegy 500 oldalas, hiánypótló, német nyelvű könyve Németországban óriási sikert aratott, Magyarországon azonban csak szűk körben keltett figyelmet. Pedig erre a könyvre érdemes odafigyelni, mert a kép, amely kibontakozik lapjairól, tanulságos. Lehet, hogy vitatható, és ebben az esetben vitatkozni kell vele, de mindenképpen alapos, minden apró részletre kiterjedő történelmi nagymonográfiát olvashatunk, amely mellett sem a magyar történetírás, sem a diakrón, sem a szinkrón kisebbségkutatás nem mehet el szó nélkül.

A két világháború között

A magyarosítás erőszakos politikája már jóval korábban, még a XIX. század végén elkezdődött. Fontos lépés volt ebben a folyamatban az egyházi iskolák államosítása, amely maga után vonta a magyar tannyelv bevezetését. Eleinte a hittant és a történelmet németül tanulták, majd az anyanyelv használatát teljes mértékben megtagadták a kisebbségektől. A tanítók kijelentik: „Jövőre [1903 őszétől] minden tárgyat magyarul tanítunk”. A fő cél a magyar nyelv és a magyar jellegű műveltség terjesztése, ezáltal a saját nemzetiségi műveltség kiszorítása, elnyomása volt; „az elsőrendű kultúrának ezen a földön magyarnak kell lennie”. Az első világháború utáni nemzetiségi politika egyenes folytatása volt az 1914 előtt elkezdett folyamatnak. Ennek értelmében a XX. század első felében, 1919 és 1936 között, a magyarországi németek sorsát a többi kisebbséggel egyetemben elsősorban a magyar politika, 1936 és 1945 között viszont a Magyarország és a náci Németország közti szövetség feszültségeitől sem mentes viszonya határozta meg, állapítja meg a szerző. A rövid Károlyi-korszakot leszámítva minden magyar kormány az asszimiláló nemzetiségpolitika mellett tette le a voksát. Spannenberger arra is rámutat, hogy a magyar kormányok nem vették észre azt az ellentmondást, ami a határon túlra került magyarsággal kapcsolatos politizálásuk és a saját nemzeti kisebbségek kezelése között húzódott. Míg az elszakított országrészek magyarságának kisebbségi jogokat követeltek a szomszédos államok kormányaitól, ha a magyarországi németek vetették fel a kisebbségi jogok kérdését, árulónak nevezték őket. A könyv szerint a nagynemzeti magyar nacionalizmus vezetett a mérsékelt politikát követő németek radikalizálódásához és a Volksbund 1938-as létrehozásához; a második periódus mintegy reflexió volt a magyar politika I. világháború utáni beolvasztó kisebbségpolitikájára egy olyan közösség életében, amely minden erőszak nélkül állt ki mindig a magyar ügyek mellett. Spannenberger megállapítja, hogy a németeknek az 1920 és az 1930 közötti években kevesebb kisebbségi jogot biztosítottak Magyarországon, mint amennyi joguk a romániai és a jugoszláviai magyaroknak volt. Megköckáztatja azt a kijelentést, hogy a németeknek rosszabb soruk volt Magyarországon, mint a szomszédos országokban élő magyaroknak. Gazdasági tekintetben ez a kije-

lentés nem állja meg a helyét, politikai vonatkozásai pedig nemigen jelentek meg a földelken reggeltől estig dolgozó parasztok szintjén.

Ami a németek Spannenberger szerint jogos radikalizálódását illeti, azt is feltétlenül meg kell itt jegyezni, a radikalizálódás nem terjedt ki az egész magyarországi német vertikumra. Az oral historyra hivatkozva szeretném kijelenteni, a vezető német réteg népcsoport-politikájának csak mérsékelt politikai hatása volt a sváb paraszti tömegre. A sváb parasztok a Volksbundban semmiféle magyarságellenes szervezetet nem láttak, elsősorban gazdasági és nem politikai érdekből léptek be, mert tagságukért földet reméltek a háború befejezése után Ukrajnában. Ezen a ponton ellentét feszül az írott és az orális történelmi források és megítélések között!

Spannenberger szerint a magyar politikai eszközként használta fel a németeket Németország felé saját revizionista politikájának érdekében. Addig, amíg nem kapta vissza a Trianoni szerződés után elvesztett területeit, ami Németország segítségével nem valósulhatott volna meg, a magyar kormány korlátozta német kisebbségi jogainak gyakorlását. 1940 után a magyarországi némettség a revizionista politika érvényesülésével különleges státust kapott. Mivel azonban ezek a feltételek írásban nem kerültek rögzítésre, a magyar kormány mindig pillanatnyi érdekeinek megfelelően játszotta ki a német kisebbségi kártyát. A magyarországi németek a háború alatt nem kaptak autonómiát, ugyanakkor etnikai jogaik korlátozása mellett a magyar kormány hozzájárult ahhoz, hogy a Wehrmacht és a Waffen SS Magyarországról sorozzon be németeket a magyar katonák megkímélése érdekében. Ez az a pont, ahol az írott történelem nem különbözik az orális történelemtől. A szerző arra is rámutat, hogy a magyar kormány nem emelt kifogást, sőt üdvözölte azt a tervet, hogy a háború után az etnikai németeket ki fogják telepíteni Magyarországról. Véleménye szerint a magyar közvélemény is támogatta ezt a tervet, mert a svábok földjeinek szétosztásával gondolták megoldani a magyar agrárválságot. Itt ismét ellentmondás van az írott és az orális források között. A vidéki sváb parasztok egy jelentős része homogén német falvakban élt, és a heterogén falvakban is általában többségben voltak a svábok. A kapcsolatok a többségi magyarsággal nem voltak oly mértékben feszültek, ahogyan ezt a szerző leírja, sőt több interjúban elhangzik, hogy „a svábok közelebb érezték magukat a magyarokhoz, mint akár más svábokhoz, akik Magyarországon éltek.”

Az ellentmondások forrása az lehet, hogy Spannenberger a nagypolitika szintjén elemzi a történéseket. Ezen a szinten az érdekek megjelenítése határozott körvonalakat ölt, míg ugyanez a hétköznapi szintjén elmosódottabban, éles kontúrok nélkül jelenik meg.

A magyarországi németeket a háború alatt és után is a nácizmussal, ill. a náci Németországgal azonosították. Kétségtelen, hogy a kapcsolatok alakítását a '40-es években az SS határozta meg, és az SS hírneve rávetült a svábokra is. A Volksbund megítélésére ezért mindig az SS-szel való együttműködésének tükrében kerül sor. Emellett eltörlődnek azok a tények, amelyekkel a szerző azt bizonyítja, hogy Basch nem volt náci (pl. harc a radikálisokkal, a Kállay-kormány támogatása a kiugrásban). Ezáltal válhatott a Volksbund vezetője, Basch Ferenc a „németek székértelőlőjává”. Spannenberger pedig pont ennek az ellenkezőjét igyekszik bizonyítani. A dokumentumok, az írott történelem kevés ehhez. Ilyenkor kell elővenni az oral historyt, amelyekből kitűnik, hogy a kisember számára a Volksbund mennyire mást jelentett, mint a nagypolitika szintjén. A gyerekeket nyaralni vitték, a Volksbund kulturális rendezvényeket szervezett, támogatást nyújtott, a Volksbund-házba az asszonyok énekelni és táncolni jártak, ahol jól érezték magukat, reményt adott, hogy több földhöz jutnak.

Mindazonáltal Spannenberger könyvét kötelező szakirodalmi olvasmánynak ajánlhatom nem csupán a történész, de a német szakos egyetemisták és a nemzetiségi oktató kur-